A HÁRMAS-KŐRÖS VIZVIDÉKÉRE

VONATKOZÓ

OKLEVÉLTÁRI ADATOK

AZ

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK IDEJÉBEN

VÁNYI FERENCZ

NY. FUHRMANN MIKLÓS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
KOLOZSVÁR, 1909.

A HÁRMAS-KŐRÖS VIZVIDÉKÉRE

VONATKOZÓ

OKLEVÉLTÁRI ADATOK

AZ

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK IDEJÉBEN

VÁNYI FERENCZ

NY. FUHRMANN MIKLÓS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
KOLOZSVÁR, 1909.

A hazánk vizeire vonatkozó följegyzések nem egykoruak első oklevél maradványainkkal. Mondhatnók, oly régiek, mint maga a történetírás. Aki e vizek történetének megirásával akar foglalkozni, ott kell kezdenie, ahol az erre a földre vonatkozó történelmi följegyzések kezdődnek. Hazánk nevének első emlitésével kapcsolatban ott találjuk az első adatot vizeinkre és pedig folyóra, az emberi kultura és fejlődés eme nélkülözhetetlen tényezőjére. S kell-e erősebb bizonyiték ennél, hogy mily rendkivül fontos a viz s főleg a folyóviz az emberiség történelmében. Az ó-kor pásztorkodó, marhatenyésztő népeinek életére éppen oly elengedhetetlen feltétel volt ez, mint amilyen hasznos volt önvédelmi szempontból az idegen támadások ellen épitett, erősitett helyek biztonságának fokozására. De, amint később nagy és virágzó városok is csak viz mentén fejlődhettek, ugy már a legrégibb időben itt volt megvetve az állami és társadalmi élet alapja. S ha a történelmi feljegyzés a folyók s a mellette lakó népek neveit csak megőrizte, a vizek mentén talált őskori leletek már bepillantást engednek azoknak a népeknek az életébe, tájékoztatnak szokásaikról, műveltségükről. Ebben van tehát megadva a vizek rendkivüli fontossága.

A vizeinkről fennmaradt első följegyzések azonban nem a Kőrösre vonatkoznak, — ami nagyon természetes is, — minthogy ez nem is lehetett az ó-korban sem a legjelentősebb folyó. Herodotosz, akinek irásaiban első emlitését találjuk a Maros folyónak, még nem ismerte a Kőrösök vidékét. Még kevésbé tudnak róla azok a följegyzések, amelyek ő előtte a Dunára vonatkoznak. A VI. században élő, de régibb irókra hivatkozó Jordanes ravennai püspök azonban már emliti a Maros mellett a Kőröst is.

A Kőrös nevének keletkezésére nézve eltérők a vélemények. Ortvay, az akadémiai nagy szótár készitőivel szemben, — akik a

folyó igen kanyargós folyásaitól származtatják a Kőrös nevet, — Oláh Miklós, Bonfinius és Taurinusra hivatkozva a görög χρύσιος, illetve ennek latinizált alakja, a Crysiusban keresi a név gyökerét, amely tehát e szerint a benne található aranytól vette nevét. Ennél a magyarázatnál azonban sokkal valószinübb Borovszky Samu állitása, amely szerint a hunnok után ezen a tájon letelepedett gepidáktól kapta a folyó nevét. Ugyanis az ó-felnémet nyelvben a „Gries" szó homokot, iszapot jelentett. Az itt lakott germán törzsek, gótok, gepidák tehát joggal adhatták ezt a nevet a Kőrösnek. S ha még hozzá vesszük azt, hogy a görögök a mai Kőrösök mentén sohasem laktak, tehát e folyónak nevet sem adhattak, továbbá, hogy az egyetlen görög iró, aki erről a folyóról emlékezik, biborban született Konsztantinosz szintén nem χρύσιος-nak, hanem χρυσος-nak irja s a Jordanesnél talált Grissia, vagy, — ha elfogadjuk a nála még régibb Ammianus Marcellinus Gerasus-át a Kőrösre, — szintén inkább visszavezethető a „gries" tőre, akkor kimondhatjuk, hogy ennek a folyónak a neve a germán „gries" szóban gyökerezik. S ez állitásnak ad igazat a legrégibb idevonatkozó oklevél is (1075-ből), mely a folyót „Crys"-nek nevezi. De végeredményben is a név keletkezésének eldöntése nem fontos.

Természetes, hogy a Kőrös vizrendszeréből a főfolyónak neve maradt fenn a legrégibb időből. Különben a folyó környéke az ó-korban még annyira mocsaras lehetett, hogy szinte egymástól elválaszthatatlan volt a vizek határa; s ez összefüggő, óriási területet elboritó vizenyős helyek közt hömpölygött alá a Hármas-Kőrös s folydogáltak — igen gyakran nem is a Kőrösbe — a kisebb-nagyobb patakok, erek, fokok, amelyek a lapályosabb helyekre összegyüjtötték a vizeket. Fekete Zsigmond azt mondja,[1] hogy a rómaiak — állitólag — a Tisza-Maros alsó folyása vidékét azért nem foglalták el, mivel ez a vidék akkor még igen mocsaras volt s a római kultura kifogyott az időből, hogy áldásos tevékenységét oda is kiterjessze. Az itt talált római pénzek csak a kereskedésre vonatkoznak. Ha állhat ez a Tisza-Maros alsó folyására, éppen ugy állhat a Kőrösök vidékére, amely éppen ugy beillett volna a rómaiak birodalmába Pannonia és Dácia között. Mert, bár a hidrológia terén kifejlődött ama nagyszabásu vita, amely a vizek növekedése, vagy apadása körül keletkezett, amely tehát egyrészt az ó-korban a vizeknek nagyobb terjedelmet tulaj-

[1] Magyarország vizei multjának és vizépitkezésének történelme a magyarok beköltözéséig. 64. l.

donít, másrészt a mainál kisebbnek mondja azt, — lehetetlenné teszi, hogy a vita eldöntése hiányában a mostaniból az ezelőtt mintegy másfélezer évnyire biztosan következtethessünk, mindazonáltal a jelen esetben bátran kimondhatjuk, hogy ennek a folyónak hajdani, erdővel boritott vidéke vizben sokkal bővebb volt s nagyobb területet is foglalt el. E mellett szólnak első sorban is a történeti bizonyitékok. Pesty Fr. emliti,[1] hogy sok helynév viseli még nevében a „rév, hid, patak, seiff, bach, kút, tó, csaj, kelő, ér, ág“ szót összetételben, anélkül, hogy az illető viznek ma nyoma volna. Az ilyen összetételü helynevekből azonban nem következtethetünk mindig különálló vizekre, hanem igen gyakran csak mederváltoztatásra. A folyó ugyanis időnként helyét változtatja. Az a község, amelyik egykor a folyó partján állott, később messze elmaradhat tőle. Annak a nevében megmarad a „rév, hid“ stb. szó. A folyó uj medre mellett most hasonnevü uj falu keletkezik. Esetleg ezt a medret is elhagyja a viz s egy harmadik utat választ. Tehát már két, sőt esetleg több helynév is ugyanazon folyóra vonatkozik, holott most egyik sincs mellette. (L. dr. Cholnoky J.: A Tiszameder helyváltozásai.) Számos okiratban van szó oly vizekről, amelyeknek ma helyét sem tudjuk kijelölni pontosan s amelyek azóta már eltüntek. Pesti[2] 3—4000-re teszi csupán a halastavak számát (ez a szám azonban nem csupán az Árpádok korára vonatkozik), s alig hiszi, hogy azok közül még csak száz is legyen az országban. Ha az Árpádok korára ennek a számnak csak a negyedét vesszük is, még akkor is igen nagy az eltüntek száma a megmaradtakéhoz képest. Igen természetes az is, hogy a lakosság gyarapodásával, a midőn mind nagyobb területre volt szüksége, a vizeket lassankint mind szükebb térre szoritották, az állóvizeket levezették; később az erek, fokok is kiszáradtak s így azoknak csupán emléke maradt fenn. Jelen dolgozatomban összesen 210 vizrajzi adatot gyüjtöttem össze.

A Kőrösre, mint főfolyóra vonatkozó följegyzéseket külön fölsoroltam. Amennyire alkalmam volt s módomban állott, igyekeztem mind azt a helyet föltüntetni, ahol az egykori irók nevét emlitik. Sőt a közvetlenül rá vonatkozó nehány szót is közöltem a név felemlitésekor, amennyiben azokból a Kőrösre bármiféle tekintetben következtetés vonható. De közöltem esetleg ugyanazt a kifejezést többször is, amint azt különböző irók különféleképpen

[1] Századok. 1867. 77. l.
[2] U. o. 69. l.

használták; jóllehet a különböző irásmód többször csupán az oklevél helytelen olvasása folytán állott elő. Az adatokat a név időrendi emlitésének sorrendjében ismertetem. A névsor szerint való felsorolást nem tartottam célszerünek azért, mivel ugyanabban az oklevélben több név is emlitve lévén, a helyes értelmezés végett ugyanazt a szöveget minden benne előforduló név emlitésekor közölni kellett volna. A földrajzi eloszlás szerint való elősorolás pedig lehetetlen azért, mivel az adatok egy része topografiailag pontosan meg nem határozható.

A legelső, aki a Kőrösről emlitést tesz a IV. században élt Ammianus Marcellinus nevü római iró, aki „Rerum Gestarum libri, qui supersunt" cimü munkájában azt irja róla:[1] „. . . a superciliis *Gerasi fluminis* ad usque Danubium Taifalorum terras praestringens, muros altius erigebat". Carl Gooss erre a névre azt mondja,[2] hogy az nem egyéb, mint a Sebes-Kőrös neve, amely meghatározás a szövegnek meg is felel s igy elfogadhatjuk Gooss alábbi állitását, amit a Hármas-Kőrös ó-kori neveire vonatkozólag tett.

A következő iró, akitől a folyó neve fennmaradt, Jordanes, a VI. századból, akinek idevonatkozólag a következő följegyzését találjuk:[3] „. . . ubi nunc Gepidae sedent, iuxta flumina Marisia, *Miliare* et *Gilpil,* et *Grisia,* qui amnes supradictos excedit". Gooss ezt a helyet ugy magyarázza,[4] hogy az ó-korban csak a mai Sebes-Kőröst hivták Grisiának, a Fehér-Kőröst Miliare-nak, a Fekete-Kőröst pedig Gilpilnek.

A ravenniai Névtelen erre a helyre vonatkozólag azt irja:[5] „Per quas Dacorum patrias transeunt plurima flumina, inter cetera, quae dicuntur Tysia, Tibisia, Drica, Marisia, *Arine, Gilpit, Gresia*". Minthogy a szövegben a helymeghatározás teljesen világos, igy a Tysia alatt a mai Tisza, Tibisia alatt a Temes, Drica alatt valószinüleg a Béga,[6] Marisia alatt a Maros értendő. Gresia kétségtelenül megfelel a Grisia, vagy Gerasus névnek, tehát nem egyéb,

[1] Recensuit V. Gardthausen: Lipsiae. 1875. cap. XXXI. 3., 7. (II. köt. 239. l.)

[2] Studien zur Geografie und Geschichte des trajanischen Daciens. Hermannstadt. 1874. 30. l.

[3] De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis. Stuttgartiae, 1866. XXII. fej. 88. l.

[4] I. m. 22—23. l. L. még idevonatkozólag: Hunfalvy: Ethnographie. 55, 68. l. Ugyanő: A magyar folyó és helynevek. IV. 589. l.

[5] Ravennatis Anonymi Geographiae libri quinque. Lib. IV, cap. XIV. Lugduni Batavorum 1722.

[6] L. Gooss: I. m. 22. l. jegyz.

mint a Sebes-Kőrös; Gilpit = Gilpil, vagyis az előbbi meghatározás szerint a Fekete-Kőrös; s igy az Arine (Nb. a szövegben „Arinc“ van irva.) névre marad a Jordanes által Miliare-nak nevezett Fehér-Kőrös.

Biborban született Konsztantinosz császár igy sorolja fel ezeket a folyókat:[1] „... *ποταμός πρῶτος ὁ Τιμήσης, ποταμός δεύτερος Τούτης, ποταμός τρίτος ὁ Μορήσης, τέταρτος ὁ Κρίσος καὶ πάλιν ἕτερος ποταμός ἡ Τίτζα.* (*Τιμησης* = Temes; *Τουτης* legvalószinübben = Béga;[2] *Μορησης* = Maros; *Κρίσος* = Kőrös; *Τίτζα* = Tisza.)

A hazai irók közül emlitik a Kőrös nevét: Anonymus,[3] a XI. fejezetben Crisius („... ibi confluerent nobilissimi fontes... Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, *Crisius*, Temus et ceteri“); a XXII. fejezetben Cris („... *fluuium Cris*...“); a XXVIII.-ban ismét Crisius („... a fluuio Zomus usque ad *Crisium*...“ és „..ad Zeguholmu volebant transire *Crisium*...“); a XXXII. fejezetben Grisius („... a *Grisio* flumen usque ad fluuium Zogea...“); az L. fejezetben pedig ismét Cris néven („... *fluuium Cris* in Cervino monte transnatauerunt...“); — azután a Vita Sancti Gerardi irója a X. fejezetben Keres néven[4] („... terra a *fluuio Keres* usque ad partes Transilvanas...“); s végül Rogerius mester a Carmen Miserabile XXXIV. fejezetében Crisius néven („... de nocte fugam inivimus, versus pontem Thome, magnam Theutonicorum villam super *fluvium Crisii* positam“).[5]

Sokkal gyakoribb azonban a Kőrös nevének emlitése okiratokban. Igy emliti I. Gézának a garammelléki szentbenedeki apátságot alapitó 1075. évi levele[6] („... super fluuium, qui nuncupatur *Crys*“); — (Knauz szerint[7] ez „crys“). — II. István királynak az ezt az alapitó levelet megerősitő 1124. évi okirata ugyan igy;[8] Imrének 1198-ban kiadott s a Szent László által a váradi püspökség részére tett birtokadományozást megerősitő oklevele[9]

[1] De administrando imperio. cap. 40.

[2] Szabó K.: Magy. Akad. Ért. I. 140. l. Fejér szerint (Cod. Dipl. VII. IV. 26. l.) Tutes = Aluta.

[3] Anonymi Gesta Hungarorum. Endlicher kiadás. (Monumenta Arpadiana.) 13., 23., 27., 29., 46. l.

[4] Endlicher kiad. Mon. Arp. 215. l.

[5] Endlicher kiad. Mon. Arp. 284. l.

[6] Fejér: Cod. Dipl. I. 437. l.

[7] Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I. 59. l.

[8] Fejér: II. 78. l.

[9] Fejér: VII. V. 149. l. Ezt az oklevelet közli még a Századunk 1839. évi (2. évf.) 4. száma is a 31. lapon és Haz. Okm. VII. 2. l.

(„. . . tributum castri bychor de *Kewres* ad usum episcopi et fratrum ecclesiae waradiensis ex donatione B. Ladislai regis . . . collatum confirmamus"); ugyancsak Imre királynak egy 1199.-i adománylevele[1] („. . . super *fluuium Crisii* iuxta Macra . . ."), — (Knauz szerint[2] „crisy"); — a XIII. századból az 1201—1235. évi időközre kiterjedő Váradi Regestrum a 140. §-ban („. . . terra monasterii Kuru nomine Tumban, que est iuxta *Crisium*. . .");[3] továbbá a leleszi prépostságnak egy 1211.-i oklevele[4] („. . . ad ripam *Crisy* que antiquitus portus Michaëlis dicebatur; indeque circuens *Crisius*, quasi pro meta, et est communis usque prope vadum, qui dicitur Kutharhalma, indeque transeunt mete ad alteram partem *Crisy*. Praedium etiam, quod Mager (megyer) vocatur, . . . que est vltra *Crisium*. . ."); II. Endrének egy 1214.-i birtokadományozásra vonatkozó oklevele, amellyel a leleszi prépostságot az 1211. évi okiratban körülirt birtokok tulajdonában megerősiti.[5] Ugyanaz a szöveg a Kőrös neveit a következőleg irja: *Chrysii, Crisy, Crisius, Chrisy;* ugyanezt az oklevelet közli némi változtatással Katona István[6] is, és irásában szintén előfordul a Kőrös neve kétszer: Chrysii és Crisium;[7] IX. Gergely pápának egy 1230. évi okirata;[8] II. Endrének 1232.-i adománylevele („. . . incipit de *Crisyo* ex oriente. . .; transit *Crisium*. .; . . cadit ad medium *Crisy*. .; . . inde ad *Keurus*.");[9] ugyancsak II. Endre királynak egy 1234.-i adománylevele az Aba nemzetségbeli Demeter mester számára[10] („prima meta a septemtrione incipit super *Crysium* . . .; inde progreditur per Zeek, et transiens fluuium quemdam per pratum reuertitur ad *Crisium* . . ."); IV. Béla király kiküldött biráinak Jenő földet tárgyazó 1236. évi itélet levele[11] („. . . iuxta *Crisium* sunt metae, . . . transito *Crisio* incipit tenere metas cum villa Kudy."). — Kubinyi szerint[12] „fudy"; — szintén IV. Bélának Pál országbiró és zalai főispány számára kiadott adománylevele 1249-ből[13] („. . . ville Zwdan, Wkan, Keer, Belchyev

[1] Fejér: Cod. Dipl. II. 374. l.
[2] Knauz: I. m. I. 160. l.
[3] Regestrum de Varad. Mon. Arp. Endlicher kiad. 677. l.
[4] Fejér: VII. V. 209. l.
[5] Fejér: III. I. 157., 475. l.
[6] Historia Critica Rerum Hungariae Stirpis Arpadianae V. 180. l.
[7] I. m. V. 186. l.
[8] Árp. Uj Okm. I. 272. l.
[9] Árp. Uj Okm. VI. 504., 505. l. Hazai Okm. I. 13. l.
[10] Árp. Uj Okm. VI. 548. l.
[11] Fejér: Cod. Dipl. IV. I. 65. l.
[12] Kubinyi Fr.: Magyar Tört. Eml. (Árpádkori oklevelek.) I. 14. l.
[13] Árp. Uj Okm. VII. 284. l.

iuxta *Crysium;* item terram Borok iuxta medium *Crysium.*"); a nagyváradi káptalannak a Chanád nemzetségbeliek között osztályt foganatositó 1257.-i levele[1] („. . . iuxta *flumen Crysij* . . ., campus Sumuzigethe per appropinguacionem *Crysij* et Koppankwnek valde constringitur. . .; posthec autem *flumen Crysij* est meta, et uadit sursum ad orientem, et peruenit per meatum eiusdem *Crysij* ad terram Chetka. . .; et exinde per meatum eiusdem *Crisij* uadit supra ad predictam terram Berthem et transit adhuc superius per eundem meatum *Crysij*. . . et peruenit ad illum locum, ubi quidam riuulus, qui Mehsedpotoka vocatur, defluit in *Crysium,* et ibi terminatur meta in *Crysio*;. . . dimidia pars tributi de Berthem, quod in portu *Crysij* exigebatur, quia *flumen Crysij* commune est."); IV. Bélának egy 1261.-i birtokmegerősitő oklevele[2] („. . . villa Halász iuxta *Krisium triplicem* in comitatu Chongradiensi cum duabus piscinis. . . cum omnibus piscaturis in *Crisio* . . .; iuxta *Crisium Album* cum villa Kötesd in Comitatu de Békes existentes;. . . item Nerciz (al. Nevegy) iuxta *Crisium Album* de duabus partibus *Crisii,* cum loco molendini, ac transitu libero *Crisii* in Comitatu de Zaranth existentes . . ."); a váradi káptalannak egy 1274. évi, Felfancsika és Bolchhida birtokokat eladományozó okirata[3] („. . .Fel-Fancsika iuxta *Crisium Varadiensem* adiacente. . ."); IV. Lászlónak egy 1279. évi oklevele[4] („iuxta *flluvium Kriss,* uel inter flumina Morus et *Kris* . . ."). Ugyanazt az oklevelet közli Pray György is,[5] aki azonban (a 118. lapon) a „Kris" után zárójelben kiirja a „Crisium" nevet is. Szintugy a „Moruz" után a „Marusium"-ot; emliti továbbá a nagyváradi káptalannak egy 1283. évi bizonyságlevele[6] („. . . Fyus iuxta *Crisium*. . ."; ugyancsak a nagyváradi káptalannak egy 1284. évi bizonyságlevele[7] („. . .uersus *Crisium* sunt quatuor mete veteres."); a Kata nemzet-

[1] Árp. Uj Okm. VII. 475., 476. l.

[2] Fejér: IV. III. 40. l.

[3] Fejér: V. II. 227. l.

[4] Fejér: V. II. 514 l. Ugyanaz közölve: Endlicher: Mon. Árp. 561. l. Ladislai IV. regis constitutio de Cumanis.

[5] Dissertationes Historico-Criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. 117. l. Katonánál: Historia Critica VII. 796. l. „Kris" és „Moruz" névvel — Ugyanugy, mint Pray, közli még Kovachich Gy.: Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros. I. 37. l. Pray közlésével teljesen megegyezően irja Horváth Péter is: Commentatio de initiis, ac majoribus Jazygum et Cumanorum. 75. l.

[6] Árp. Uj Okm. IX. 364. l.

[7] Árp. Uj Okm. XII. 422. l.

ségből való Tamás mesternek ugyanebből a nemből származott Tamással és Pállal a nagyváradi káptalan előtt kötött egyezséglevele[1] („Item terra Ewsy iuxta *Crisium* existens . .“); IV. Lászlónak a Chanád nemzetség javaira vonatkozó birtokmegerősitő okirata 1284-ből[2] („ . . in *portu* C*hrysij*. . .“); Bertalan váradi püspök és Rorand erdélyi vajda 1284. évi okirata[3] („. . . in *portu* C*hrysij*. . .“; „ . . in predicto *portu* C*hrysij*. . .“); III. Endre királynak 1294.-i okirata[4] („. . . in portu Berthen in *fluuio* C*hrysij*. . .“); szintén III. Endrének egy 1297.-i birtokadományozó levele[5] („. . . Feyereghaz et Heen vocatas, iuxta C*rysium* . .“); s végül III. Endrének az Aba nemzetség birtokosztályáról szóló törvénykezési kiadványa 1299-ből[6] („. . . inter *fluuios Feyrkyrus* et Morus . . .“).

Mindezekben az okiratokban a Kőrösök neve megkülönböztetve ritkán fordul elő s csak a tartalomból következtethetjük, hogy az egyes esetekben a folyó mely ágát kell alatta értenünk. A „Hármas-Kőrös“ megnevezés csupán egyszer van emlitve, IV. Béla 1261. évi oklevelében; a „Fehér-Kőrös“ ugyanabban és III. Endre 1299.-i okiràtában. Ezeken kivül találjuk a „Crisius Varadiensis“ megnevezést a váradi káptalan egy 1274. évi adománylevelében. A név többi felemlitését illetőleg csakis az illető okiratok topografiai viszonyaiból tudjuk biztosan, hogy az 1198., 1211., 1214., 1236., 1249., 1257., 1274., 1283. és két 1284. okirat a Sebes-, az 1075., 1124., 1232., 1261., 1279. és 1299. okirat pedig a Fehér-Kőrösről szól. A Kőrös neve ezek szerint a történelmi művekben és okiratokban összesen 67-szer van emlitve. (Ammianus Marcellinus 1.; Jordanes 3., Ravennai Névtelen 3., Konsztantinosz Porfirogenetosz 1., Anonymus 6., a Vita S. Gerardi irója 1., Rogerius 1., összesen — 16. 51-szer pedig oklevélben.) Már ez a kevés adat is bizonyitja, hogy mily jelentősége volt a folyónak első királyaink s az azt megelőző időben. De az akkori okiratoknak egy része vagy elveszett, vagy az idők folyamán megsemmisült, esetleg még ismeretlenül hever valahol, amelyek pedig talán ismét egy-egy adattal szolgáltak volna a folyó akkori állapotának felderitéséhez. Különben a Kőrösök kulturális jelentőségét az ó- és középkorban, mindezeknél fényesebben bizo-

[1] Zichy okmánytár I 55 l (Ez szintén 1284-ből)
[2] Árp Uj Okm. IX. 383. l.
[3] Árp Uj Okm. IX. 401. l.
[4] Árp Uj Okm. X 151. l.
[5] Fejér: VI. II. 81. l
[6] Árp. Uj Okm. X 332. l.

nyitja az a számos emlék és lelet, amely e folyók mellékéről már eddig előkerült.[1]

A Kőrös vizrendszerébe tartozó folyók, tavak, mocsarak, stb. neveire először I. Géza 1075.-i oklevelében találunk. Minthogy azonban a névtelen jegyző feljegyzésének ideje pontosan meg nem határozható, azért az ebben levő adatokat először sorolom fel. És pedig: a XXII. fejezetben: „a siluis Nyr usque ad *Umusouer*"; a XXVIII. fejezetben pedig: „. . . descenderunt iuxta quendam fluuium nomine *Humusouer*, et venerunt usque ad *lutum Zerep*." (A Humusouert emliti még egy 1270.-i oklevél. L. ott is.) Ez a folyó kétségtelenül a Szilágymegyében eredő, Szathmár- és Biharmegyén átfolyó, s ez utóbbiban Pocsály község környékén a Berettyóba ömlő viz. Valószinűleg ugyancz a folyó értendő az alatt a „Hér" név alatt is, amelyet egy, a nagyváradi káptalannak Felfancsika és Bolchhida birtokokat eladományozó 1274.-i oklevele emlit, amelynek idevonatkozó része így szól: „. . . donasset praedicto cognato suo secundum lineae parentelae generationem in concambium partis et portionis ipsius Nicolai saepedicti, de terra haereditaria Bolchhyda vocata, iuxta *fluuium Hér* adiacente".[2] A Humusouer-t Jerney,[3] Podhradczky J.[4] és Jászai Pál[5] „Hamis-ér"-nek ejtik; Pesty ellenben „Homosó-ér"-nek.[6] Az oklevélben emlitett Fel-Fancsika neve ma is megvan Ér-Fancsika község nevében. A „lutum Zerep", vagyis „Szerepi mocsár" pedig a bihar-tordai járásban fekvő Szerep község határában elterülő, a Nagy-Sárréthez tartozó mocsaras vidékre vonatkozik.

Ugyanebben a fejezetben (XXVIII.) találjuk: „. . . iuxta *fluuium Turu* equitantes, usque ad Thysciam peruenerunt." Podhradczky azt mondja,[7] hogy a névtelen Turu-ja, vagyis a Tur vize nem egyéb, mint a Szilágymegyében eredő, Bihar-, Békés- és Jász-N.-K.-Szolnokmegye területén folyó, s Mező-Túr táján a Kőrösbe szakadó mai Berettyó, mint aminek Jerney is gondolja.[8] Annak tartja Szabó K. is,[9] amelynek partján van Túr és Túrkeve.

[1] Ezek ismertetése azonban nem tartozván szorosan dolgozatom keretébe, azokra bővebben itt nem terjeszkedem ki.

[2] Fejér: Cod. Dipl Tom V. vol II. 227. l.

[3] Magyar Nyelvkincsek az Árpádok korában. 50. l.

[4] Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége. 233. l.

[5] A magyar nemzet napjai a legrégibb időtől az aranybulláig. 201. l.

[6] Az eltünt régi vármegyék I. 128. l.

[7] I. m. 250. l. — [8] I. m. 14. l.

[9] Béla király névtelen jegyzőjének forditása. 40. l., 2. jegyz. (Magyarország történetének forrásai.)

Oklevelekkel bebizonyitható, hogy ezt a folyót még 1326-ban is eredeti magyar nevén Túrnak hivták (L. az egri káptalan jelentését Balla helység határjárásáról. Fejér VIII. III. 138. l.), ezt a nevet azonban később az idegen eredetü és hangzású Berettyó név egészen elfeledtette. E mellett azonban az 1255.-i, 1270.-i, 1278.-i. és 1291.-i oklevelek bizonyitják, hogy a Berettyó elnevezés korábban is használatos volt. (L. erről a folyóról még az emlitett okleveleket.) Ortvay megjegyzi, hogy a Túr talán a Berettyó alsó folyásának a neve, vagy a Berettyónak valamely Túrkeve és Túr vidékén kiszakadt ágáé.[1] (A Túrvicze-t emliti még egy 1261. évi okirat. L. ott.)

A XL. fejezetben ezt találjuk: „... Ethe filius Oundu congregata multitudine Sclauorum fecit inter castrum Olpar et *portum Beuldu* edificari castrum fortissimum de terra, quod nominauerunt Sclaui secundum ydioma suum Surungrad, idest nigrum castrum". A portus Beuldu a Csongrád és Szentes közt levő, ma is böldi rév néven ismeretes tiszai átkelő. Jerney Böd-nek ejti;[2] ugyanúgy Podhradczky is.[3] Árpád vezérei, Usub és Velek erre menének Ménmarót ellen, amint az az L. fejezetből kitünik: „... fluuium Thiscie in *portu Beuldu* transnauigauerunt, et inde equitantes, iuxta *fluuium Couroug* castra metati sunt". A Böldi révet Anonymuson kivül emliti még egy 1075.-i és egy 1124.-i okirat. A fluvius Couroug a ma Kórógy-árok néven ismeretes, a Puszta-Ecser mellett eredő, Derekegyház mellett elfolyó, a Kurcába Szegvár határában beleömlő ér. Ugyanennek a fejezetnek a végén: „fluuium Cris in Ceruino monte transnatauerunt, et inde equitantes iuxta *fluuium Tekereu* castra metati sunt". A fluvius Tekereu a Sebes-Körös jobb oldalán a belőle Harsánynál kiszakadó, a Kis-Sárréten végig folyó s a Kőrösbe Szeghalom és Vésztő között Puszta-Torda vidékén ismét beleömlő Tekerő-ér. A mons Cervinus, vagyis Szarvas-halom a Szarvas város mellett a Kőrös partján emelkedő domb. S végül egy idevonatkozó adatot találunk még az LI. fejezetben: „... contra castrum Bychor equitare ceperunt et castra metati sunt iuxta *fluuium iouras*". E folyó helyére nézve eltérők a vélemények. Jerney pl. magyarosan Jó-úszásnak mondva, a Fekete-Kőrös mellékfolyójának tartja.[4] Podhradczky a

[1] Ortvay: Magyarország régi vizrajza. I. 128. l.
[2] I. m. 19. l.
[3] I. m. 295., 359. l.
[4] I. m. 61. l.

biharmegyei Kis-Kőrösre határozza,[1] amely Nagyváradnál szakad ki a Kőrösből jobb felől s Berettyó-Szt.-Márton felett, — Szent-Péterszeggel szemben ömlik a Berettyóba. Szabó Károly ezekkel szemben azt mondja, — nemkülömben Ortvay is, — hogy a Jószás folyó tulajdonképp csak hegyi patak, amely az Aradvármegyét Bihartól elválasztó hegyekből ered s Aradmegyének keleti szélén szakad a Fejér-Kőrösbe.[2]

A ránkmaradt és eddig ismeretes oklevelek közül a következőkben találunk idevonatkozó adatokat: I. Géza királynak a garammelléki szent-benedekrendi apátságot alapitó 1075. évi okiratában és pedig a következőket:[3] „... ex alia vero parte Tizae (t. i. a Tisza bal oldalán) uillam, quae dicitur Sági, cum terra sua, ... primum vbi *fluuius Huger* (huger 57. l.) de aqua Tiza egreditur, qui circuit totam partem *aquae Kelekun* (Kerekun; kesekun 57. l.) iuxta Aruch, diuidens vsque ibi, vbi *piscina* — — (az 1124.-i oklevélben itt „Scilu" szó van; Knauznál 57. l. „wbi stat scilu piscina"; e tó neve 1339-ben Chilla — Csilla — néven tűnik fel.), quae cum tota insula in partem Sancti Benedicti deuenit; deinde Taka mons terminus est, vsque ad alium montem nomine Sorul; exinde ad *quemdam fontem*, cuius decursus terminus extitit, quod adusque circumueniens intrat ad eumdem *fluuium Huger* (huger 57. l.) postea donec idem *fluuius Huger* (huger 57. l.) decurrens prope villam Kurth, quam supra dicti, et cadit in Tiza, vltimus terminus est." 1075.

„Terram Pelu vltra Tissam, supra *portum aquae Kengel* (Kengelu; kengelu 58. l.) dedi cum propriis terminis; ... Iterum iuxta arbores pro illorum diuisione, qui Cehti dicuntur, fouea facta est; deinde secus *portus Kengelu* inter eosdem Cehti terminus est Sancti Benedicti. Item (az 1124.-i oklevélben itt „ipsa aqua") *Kengelu* per medium diuiditur in vna via; vbi etiam fouea Sancti Benedicti est. ... fouea S. Benedicti est iuxta zounuk, super aquam, quae vocatur *Meler* (meler 58. l.) ...; terram Sapi ...

[1] I. m. 362. l.

[2] Szabó K.: I. m. 74. l. 3. jegyzet.

[3] Fejér: I. 435., 436., 437. l. Minthogy ugyanezt az oklevelet kiadta II. István is 1124-ben (L. Fejér: II. 75–78. l.), a midőn a Géza által tett alapítványt megerősitette, a két oklevél másolata közti különbséget – amely főleg a tulajdonnevek irásában mutatkozik — itt tüntetem fel, még pedig ugy, hogy az 1124. évi oklevélnek az 1075. évitől eltérő szavait zárójelben odairom. — Ahol a zárójelben lapszám is áll, az Knauz közlése. (Mon. Ecc. Strig. I. kötet.)

dedi; quam circumtenet aqua, quae vocatur *Curdura* (cundura 58. l.), vsque ad *curiae flumen* (curice 58. l.; az 1124.-i oklevélben (Fejér: II. 77. l.) így: quae vocatur Cindura, vsque Kuru flumen.), sicque diuiditur ab aliis... Piscinae vero quas dedi monasterio magnae et paruae, sub custodia Abbatis sint...; dedi... tributum tansitus super Tizam, qui vocatur *Benildi* (benildi 59. l.); eodem modo tributum super aliam aquam, quae dicitur *Euricea* (Curicea; curicea 59. l.); eodem modo super fluuium, qui nuncupatur Crys".

Az oklevélben emlitett fluvius Huger, Jerney szerint[1] magyarosan Ug-ér, Tisza-Ug környékén a Tiszának egy baloldali kiszakadása; ezért mondja az okirat: „de aqua Tiza egreditur". Valahol Tisza-Kürt határában (aminek én „Kurth"-ot gondolom) is folyt. Az aqua Kelekun, vagy Kerekun Jerney olvasása szerint[2] Keleköny, vagy Kereköny a Sági pusztán. Hornyik azt mondja,[3] hogy talán helyesebben Kerektou Kerektó volna olvasandó. — Aruch Jerney szerint Árok helynév, amelynek most helyét adni nem tudjuk. Hogy a „piscina" szó után a „Scilu" név maradt ki, a II. István féle oklevélből tudjuk. Ez a Süllő, vagy Szil nevű halas — mint ahogyan Jerney olvassa,[4] — a manap is meglevő s a Tisza-Ughoz tartozó Sági szigeten, amelyre a „tota insula" név vonatkozik. A mons Taka Jerney szerint[5] a Tiszánál, Ug mellett levő halom, amely még 1336-ban is ezen a néven jön elő. Ugy látszik, a most Kenyér-váró halom nevet viselővel azonos. A quidam fons („ad quemdam fontem") alatt valamely a Huger fluviusba, vagy Ug-érbe folyó vizet kell értenüuk, ugyancsak az emlitett puszta vidékén.

Az aqua Kengel, vagy Jerney szerint[6] Kengyel, a mai Kengyel-puszta vidékén lehetett, Török-Szt.-Miklós határában a Tiszának valamely ere, vagy kiszakadása. A Pelu név ebben a régi alakjában ismeretlen, azonban azonos a Kengyel helynévvel, amint az egy 1436.-i oklevélből kitetszik, amely szerint „possessionem Monasterii S. Benedicti Pelő alio nomine Kengel szalas vocatam in comitatu de Szolnok exteriori supra portum aquae Kengelő in vicinitate possessionis Vassan". Vassan — a mai Alsó- és Felső-Varsány-puszta, a Kengyel-puszta nyugati oldalán. Ezen a vizen

[1] I. m. 147. l.
[2] I. m. 67., 70. l.
[3] Kecskemét város története. I. 195. l. 2. jegyzet.
[4] I. m. 120., 130. l. Hornyik szerint is Szil. I. m. I. 195. l.
[5] I. m. 135. l.
[6] I. m. 69. l.

volt portus, vagyis átkelő, rév is, amint az a többszörös említésből kitünik.

A Meler, vagy mai kiejtés szeriut Mély-ér, szintén a Tisza valamely ere lehetett Szolnok táján, amint az az oklevélből meghatározható. Emlitik ezt a vizet az emlitett két oklevélen kivül egy 1211.-i s egy 1214. évi okirat „portus de Zounuk... iuxta Myler,“ aminek folytán helye kétségtelenné lesz.

Az aqua Curdura-ról Pesty Fr. azt irja, hogy a Kis-, Nagy- és Szarvas-Kondoros puszták valamelyikét kell érteni, amidőn Géza király 1075.-i levelében a sápi föld emlitése után olvassuk: quam circumtenet aqua, quae vocatur Curdura, usque ad curiae flumen.[1] Ugyanő II. Endre 1217. évi levelében ezt a nevet igy olvassa: Cindura; ezt Knauz igy igazitja: Cundura (Magyar Sion. II. 33. l.). Tehát ezen a tájon egykor Kondoros folyó folyt. Az okmányban előforduló „curiae flumen“ bizonyosan hibás olvasás crisiae = Kőrös flumen helyett. Ezt az állitást igazolja az, hogy az a folyóviz, amely ott, ahol a Hármas-Kőrös a Tiszába szakad, annak balpartján egész Mindszentig különválik és Schedius térképén Kurczának neveztetik, azonban még Müller földabroszán Kondora-Kunkzaalveus-nak iratik. Világos, hogy ez az utóbbi név a Kurczának elferditése. Ortvay azonban ezzel szemben igazat ad Haan Lajosnak, aki a Kondoros-pusztáról irván, nem szól a Cundura = Kondoros folyóról.[2] Szerinte ez a Tiszának, amely itt Czibakházának s Tisza-Nagy-Révnek tartó igen nagy kiszögellést alkot, egy ága, vagy ere. Emellett szól az okiratnak az a határozott kitétele, hogy a Curdura, vagy Kuauz olvasása szerint Cundura, a sápi földet veszi körül. Már pedig a Kondoros vize, amely a fentebb emlitett puszták valamelyikét hasitotta, nem vehette körül a Tisza-Nagy-Révhez tartozó Sápi pusztát. Ezt látszik igazolni Jerney olvasása is, aki ezt a nevet nem Kondorosnak, hanem Kendernek ejti.[3]

A transitus Benildi-ről l. a dolgozat 28. lapját. (Anonymus 40. fejezet.) Az aqua Euricea, vagy Curicea, Kuru volna tehát az a név, amely helyett Pesty „crisiae“-t olvas. Azonban, minthogy az oklevélben még külön van ezután emlitve a Kőrös, de meg, hogy ez a név ma is használatos, igazolni látszik azt az állitást, hogy ez a Hármas-Kőrös baloldalából kiszakadó s Mindszentnél a Tiszába ömlő Kurcza.

[1] Századok. 1870. 471. l.
[2] Ortvay: I. m. I. 241. l.
[3] I. m. 68. l.

I. László király, a báthai monostornak 1093-ban több pusztát és birtokot adományozott s ezek között Narad birtok határait körülirja:[1] „Prima meta de narad in parte occidentali incipit ab orrea Wlkani et vadit ad terram abbatis de Narad cum terra vduarnicorum vbi coniunguntur *duo riuuli,* iuxta villam Scer. . . . iuxta Siluam (. . .)razty descendit ad *riuulum* et per *riuulum* ascendit ad *alium* ibi meta, vbi similiter iungitur transiens autem *riuulus* preteriensonam metam peruenit ad tres montes. Inde versus aquillonem iungitur de b(. . .) ad villam Bolok et transiens *fluuium* (. . .) . . . Inde ad occasum venit ad Vrsy sp(. . . .)lanium(. . .) inde transiens *aquam* venit ad Istyen . . .“. Mind ezek a vizek Biharmegyében, valahol az emlitett Narasd, vagy Narad birtok határában voltak; ma azonban helyök meghatározhatatlan. 1093.

II. István az I. Géza király által 1075-ben alapított garammelléki szt.-benedekrendi apátságot birtokaiban megerősiti, s 1124-ben Géza oklevelét ujból kiadja.[2] (L. e dolgozat 13. l. 3. jegyz.) 1124.

II. Bélának a dömösi prépostság számára kiállitott 1138. évi adománylevele emliti a Curisa tavat, vagy mocsarat. „In villa Ingu est stagnum, quod vocatur *Curisa.*“[3] Ortvay[4] „a Kurcza által képezett határtó“-nak mondja Csongrádmegyében. Talán a Kontra tó, amelyen a Kurcza átfolyik. Ingu faluról Jerney csak annyit mond, hogy a Kurcza határtónál fekszik Csongrádban.[5] Ma ismeretlen név. 1138.

III. Istvánnak a szent-joghi, vagy sz.-jobbi apátság birtokait megerősitő 1169.-i okiratában ezt találjuk:[6] „. . .similiter villae datae a Rege Gejza, et plures aliae, scilicet . . . *piscina Saard,* . . . *Bekas,* . . . *Suur* cum duodecim domibus piscatorum, et *piscina;*“ Ezek a halastavak a ma is meglevő Szt. Jobb falu harárában lehettek Biharvármegye szalárdi járásában. Bekasról Jerney csak annyit mond, hogy helynév és határtó, de meg nem határozza;[7] éppenúgy tesz Saard-dal, amelyet szintén csak határtónak jelez.[8] 1169

[1] A Zichy-család okmánytára. I. 1. l.
[2] Fejér: II. 75—78. l.
[3] Fejér: II. 103. l.; Knauz: I. 94. l.
[4] I. m. I. 243. l.
[5] I. m. 58. l.
[6] Fejér: VII. I. 162. l.
[7] I. m. 12. l.
[8] I. m. 115. l.

A leleszi prépostság birtokviszonyaira vonatkozó 1211.-i oklevél idevonatkozó része igy szól:[1] „. . . prime mete incipiunt a *Kalendavize* (Kalenda Vyze; Kalendawyze.), et vadunt crucibus super arbores comitantibus ad *Regnethyczc* (Regne Thyzy; Regne Thuy), et inde ad fossatum, quod ante molendinum chozna (chema) et inde per mediam planiciem ad Sceleoholmi, postea diuertuntur ad paruam pyrum in media planicie, postea ad *Kevesfeo* (Keuefozon; Kewesozon), et inde tendunt ad irriguam, que vocatur *Scebys Rethe* (Scebin Rethe), et circuentes pratum prope ad arbores, que vulgo Scyle vocantur, et exeuntes *paludes*, pergunt ad directum per mediam planiciem, ad monticulum, qui dicitur Hatarholmy, indeque ad riuum, qui vocatur *Kulhus* (Kutus); tenduntque per mediam vallem feneti, vsque ad geminam pirum, cui iuxta est quercus, indeque ad aliam pirum, et ad quercum circum dolatam (circumdatam?) in introitu sylue, per viam veterem, crucibus super arbores comitantibus, vsque ad locum Tylie, deinde per eandem viam, ad ripam Crisy que antiquitus *portus Michaëlis* dicebatur; indeque circuens Crysius quasi pro meta, et est communis vsque prope vadum, qui dicitur *Kutharhalma* (Gutharzotma; Gutharzolma), indeque transeunt mete ad alteram partem Crisy, per medium spisse sylue, vsque ad *riuum*, vbi sunt molendina chencud (Chentud), indeque reflectuntur secus eundem *riuum*, qui etiam est communis, et in circuitu sylue veniunt iterum ad primas metas, in loco superius vocato *Kalendaviz* (Kalendawyz) nomine“. 1211.

„. . . prima meta est de torrente, qui *Jepus* (Lepus) apellatur, et vadit ad Vofforlo, et inde tendit ad *Scydeag* (Seydeny; Seydeng), indeque ad Nageözeu (Maguuozvu) postea ad locum Lapus nomine, et inde ad Nyrmezeo, indeque ad Gyurusfey (Gurusfeö) et ad viam Kaan, inde vero declinatur ad *Sumessaga* (Sumesaga), et itur ad torrentem Hydes nomine, et circum eundo pervenit ad primo memoratam metam . . . Praedium etiam nomine Narher contulit, cuius prima meta incipit Byhoriensium et terre Ecclesie, et progreditur a *Zyngey*, vbi est *fossatum*, *Irud* (Irug; Yrug), et procedit iuxta fossam vsque *Magsar* (Mugsar), indeque vadit iuxta ad *Sycus foku* (Sytusfoku; Sikus fokw), et transit ad metam custvulud (Kisfalud) et itur per medium campum ad

[1] Fejér: VII. V. 208—210., 212. l. Ugyanezen oklevelet kiadta II. Endre király is 1224-ben, amidőn a leleszi prépostságot e birtokok tulajdonában megerősitette. (L. Fejér: III., I. 157., 158., 160,, 475., 476.) A II. Endre-féle oklevél eltéréseit a megfelelő helyen zárójelben odairom.

fluuium Narher paulisper transitque vltra magnam viam, et vadit per medium *Selmehuz* (Zehnehuz; Selmekuz), vsque ad Alruk, et ibi terminatur meta Ponoz ... Contulit etiam predium nomine Apa, ... cuius meta incipit a meridie iuxta *pontem Septil* (Sepul) et vadit per medium *Her* (Er) usque ad Herczog, ... — ... in *portu Michaëlis* Besseneö cum porcione piscature vsonum cum libertinis seruis et ancillis." ... „Contulit etiam Ecclesiae Sancte crucis regias porciones portus de Zonuk, qui est iuxta Myler ..." Ez oklevél topografiája annyira zavaros, a nevek annyira felismerhetetlenek, hogy egyes nevek helyeit még megközelitő pontossággal is alig lehet kijelölni. Mindjárt az első idevonatkozó adat: Kalendavize, manap ismeretlen. A Sebes-Körösnek lehetett valamely mellékvize Nagyvárad táján. Jerney Kalendavizé-nek olvassa.[1] A Regnethycze nevű víz szintén Nagyvárad környékén lehetett; helye azonban most meghatározhatatlan. A molendinum Chozna (Csorna, Chemnea) helyét szintén nem tudjuk megmondani. Sceleoholmi, — ami talán Széleshalom lenne — helyét nem emliti Jerney sem. Cholnoky professzor úr Kun-Szt.-Márton vidékén emlékezik Cselő-halom nevű dombra. Talán ez értendő alatta. Nagyon valószinű, hogy a Kevesfeo szó hibás olvasás, s helyesen talán Keresfeo-nek volna olvasandó. Ez esetben talán Kis-Kőrös torkolata lenne Váncsod, vagy Szt.-Péterszeg táján, ahol az a Berettyóba ömlik. Az itt emlitett Scebin Rethe-ről Jerney csak annyit mond, hogy helynév, habár az oklevélből kivehető, hogy ez a név valamely vizenyős, mocsaras hely jelölésére szolgált. (Irriguus = vizenyős, öntöző, öntözött.) Ő — bizonyára tévesen — Zemplénbe helyezi.[2] Nem tudjuk megmondani, hogy hol voltak az emlitett mocsarak (paludes), hol a Határhalom nevű domb, hol a Kulhus patak, amelyeknek pedig mind Nagyvárad környékén kellett lenniök; mi volt a Tylie nevű hely? — A portus Michaelis a Sebes-Kőrösnek egyik réve, amelyet már abban a korban is, mint „régi"-t említenek (dicebatur). Ez a név tehát már abban az időben is elavult volt. Kutharhalma szintén a Sebes-Kőrösnek valamelyik gázlója lehetett Biharmegyében. Jerney csak annyit mond róla, hogy határhely volt.[3] Ismeretlen a helye a Chentud, vagy — Jerney szerint[4] — Csentőd malomnál elfolyó névtelen pataknak is.

[1] I. m. 63. l.
[2] I. m. 124. l.
[3] I. m. 82. l.
[4] I. m. 25. l.

Meghatározhatatlan a Jepus, vagy Lepus zuhatag topografiája, amelyet Jerney még csak nem is Biharba, hanem Zemplénmegyébe helyez s egy helyt Gyepüsnek, más helyt Lépesnek ejt.[1] A Scydeag, Nageözeu, amelyet más helyen Nojesozow s Negcosownak is találunk irva, felismerhetetlen. Éppen igy a többi név is. Sumessagà-t Jerney[2] Somos-ágá-nak, Hydes zuhatag nevét Hegyesnek olvassa.[3] Irud, vagy Irug árok a Narher nevű praedium határán valószinüleg a mai Központi-járásban lehetett Biharmegyében; talán Nagy-Ürögd vidékén. Elért egészen a Magsar-ig, amelyet Jerney Magsár-nak olvas.[4] Nagyon valószinü azonban, hogy a név olvasása hibás s helyesen Nagysár-nak volna ejtendő. Ezt igazolni látszik egy 1480.-i oklevél, amely a ma már lecsapolt Sárrétet, Füzes-Gyarmat mellett, Külső-Harang határjárásakor, mint „aqua Naghsaar, alio nomine Sar Rethe“ nevü helyet emliti.[5] Az ismét bizonytalan helyü Sycus foku nevü vizet Jerney egy helyt Csikós-foknak, máshelyt Sikos-fokának ejti;[6] Narher folyót, amely valahol szintén a mai Központi-járás területén lehetett, Nyárérnek,[7] Selmehuz határhelyet pedig Selyme-köz-nek.[8] Hogy az itt emlitett fluvius Her egy-e az 1274.-i oklevélben emlitett Hér-rel, bizonytalan. (L. e dolgozat 11. lapját.) Ortvay azt gondolja, hogy itt a Sebes-Körös és Berettyó közti terület valamely eréről van szó, mint ahol Apáti, Bereg-Böszörmény és Homorog talán még kombinátióba jöhetnek, az okirat különben teljesen felismerhetetlen topográfiai elnevezéseivel.[9] Septil hid helyét nem tudjuk. A Mylerről l. e dolgozat 15. lapját.

II. Endrének a leleszi prépostság birtokait megerősitő 1214. évi okirata.[10] (L. e dolgozat 17. l. 1. jegyz.) **1214.**

A váradi egyháznak bizonyos peres ügyben kiadott 1221.-i okirata:[11] „. . . terram Castri nomine Scilos cum prato et uirgulto, cum medietate paludis, nomine *Fas*, uiolenter **1221.**

[1] I. m. 46., 84. l.
[2] I. m. 119. l.
[3] I. m. 53. l.
[4] I. m. 88. l.
[5] Nadányi cs. lt. fasc. 24.
[6] I. m. 26., 118. l.
[7] I. m. 99. l.
[8] I. m. 117. l
[9] I. m. I. 370. l.
[10] Fejér: III. I. 157., 158., 160., 475., 476. l.
[11] Fejér: VII. I. 204. l. Endlicher: Mon. Arp. 734. l. (Váradi Repestrum 361. pont.)

occupasset". Békés megyében, a szeghalmi járás területén, a Sebes- és Fehér-Kőrös közti területen, ahol a Fás név most is több helyen megvan (Fásmajor), a Fás-ér mellékén. A Scilos = Szilas elnevezés szintén fennmaradt az e táji Sziltarcsa, Szilltanyák stb. névben.

II. Endrének Miklós comes számára kiállitott 1232.-i adománylevelében, amellyel a fehérvári, orodi és zarándi várakhoz tartozó földeket annak ismét visszaadja, ezeket 1232. találjuk:[1] „... prima meta terre Zerhet a castro Szarand excepte; ...ab occidente tenet metam cum terra Michaelis, et inde egrediens transit Crisium; inde aurem egrediens super *Solfuca* pervenit ad Lusukevreu; inde tenet metam cum terra Vlma, et inde per terram Scep pervenit ad Zunna, et ibi cadit ad medium Crisij; et inde egreditur, superius pervenit ad *Yciafucara;* et inde venit ad *Lehudfoka;* et inde ad *Chekafoka;* et inde ad Keurus; inde vero ad *Ludylevscekura;* inde ad *Perafoka;* et exinde ad montem aureum...". Mind e fokok a hajdani Zaránd, — a mai Aradvármegye — területén folydogálhattak talán a Fehér-Kőrösbe. Helyöket meghatározni azonban ma már nem lehet. Jerney egynek nevét sem emliti.

II. Endrének Aba nemzetségbeli Demeter mester számára 1234-ben kiadott adománylevele egy névtelen folyót 1234. emlit:[2] „Terra vero nominata tercio loco videlicet Harsay his distinguntur metis: prima meta a septemtrione incipit super Crysium, et est commetanea terre Opud; et inde tendit ad meridiem per pratum, et transit *quemdam fluvium*, et per quamdam terram, que dicitur Zeek, venit ad terram arabilem, et ibi commetanea est terre filiorum Holtbrandi; et inde tendit ad terram Guda, cui est commetanea." Ezen oklevél neveiről szintén nem szól Jerney. Amint a tartalomból kivehető, valahol Biharban a Kőrös vizkörnyékéhez tartozó folyóról van szó.

IV. Béla király kiküldött biráinak Jenő föld határait megállapitó 1236. évi levelének idevonatkozó része igy 1236. szól:[3] „... iuxta Crisium sunt metae, remanente tamen terra Zaldubag, et transito Crisio incipit tenere metas cum villa Kudy (fudy), et vadit ad Keselew (Keseleust) tenens metas in arbore.

[1] Árp. Uj Okm. VI. 504., 505. l

[2] Árp. Uj Okm. VI. 548. l.

[3] Fejér: IV., I. 65. l. Ugyanez kiadva: Kubinyi J.: Magy. Tört. Eml. I. 14. l. Ez utóbbi eltéréseit Fejér közlése után zárójelben.

Inde vadit ad magnam viam et transit uiam, et in medio campi sunt plures arbores in quibus sunt metae; inde uadit ad *Medust,* et ibi est meta; et transiens *Medust* (medust), uadit per diuersas metas, in arboribus factas ad *piscinam Ieneu* (Jenev) inde ad *torrentem Ruegeg* (Kuegeg), et ibi est meta, et transito torrente, vadit . . ad *Kukerkuta;* inde vadit *Chojkakuzelyre,* (Choykacuzdyre), et per *Chojkakuzelyre* Ieneu incipit tenere metas cum sylua Castri Csojka (Choyka) nomine, quae vulgo Owol (Owos) nuncupatur, et vadit crebris metis per *Csojkakuzelyre* (Choykacuzdyram), et descendit ad Ihoulligotora (yhoulligotora), et ibi terra Ieneu remanet a terra Castri.“ Az oklevélben emlitett Cuzlu-mezee Jerney szerint Közlő-(vagy Köz-ló-)mezejé-nek olvasandó s Kis-Jenő mellett fekszik,[1] Biharmegyében a Sebes-Kőrös jobb partján. Zaldubag = Száldobágy; Sumkerek = Somkerék; Kudy = Fugyi. Medus ma is megvan a Medes-patak nevében, amely Szabolcs községgel szemben ömlik a Sebes-Kőrösbe a bal oldalon. Ieneu az emlitett Kis-Jenő, Kuegeg, Ruegeg, vagy — amint Jerney ejti,[2] — Kövecses, majd Rügyeg a Sebes-Kőrös valamely zuhatagja lehetett. Pesty is erre mondja,[3] hogy Biharmegye Rügyeg nevü zuhatagja 1239 táján Jenő körül tajtékzott. — Kukerkuta valahol a Kis-Kőrös jobb oldalán lehetett Bihartól délre. Kis-Kút nevű hely most is van e tájon. Choykacuzdyre — Jerney szerint Csajka-küzdő-rév[4] — vagy a Sebes-Kőrös valamely ere e tájon, vagy annak egy réve.

IV. Bélának az egri egyház számára kiállitott 1248.-i birtokcserélő okiratában ezt találjuk:[5] „Dedimus et piscaturis in *Hortubag,* pertinentes ad eamdem villam Chege iuxta transitum magnae viae euntis de Chege ad villam Nogbezermen dictam, infra et supra.“ Hortubag = Hortobágy, a ma is e néven ismert, Szabolcsmegyében eredő, Hajdumegyén keresztül folyó, s Jász-N.-K.-Szolnokmegye területén a Kőrösbe ömlő folyó. Emliti még ezt a vizet ugyancsak IV. Bélának az egri egyház birtokait és jogait megerősitő 1261. évi okirata.[6] „. . . item Ozlar, item Timar, item Bakzok, prope *Hortu Bagy,* et cum suis piscaturis, . . . item alia villa Popeghaz vocata iuxta *Hortubagyvize* cum piscaturis 1248.

[1] I. m. 81. l.
[2] I. m. 79., 114. l.
[3] Századok. 1867. 75. l.
[4] I. m. 22. l.
[5] Fejér: IV., II. 18. l.
[6] Fejér: IV., III. 41. l.

in Comitatu de Zabolch existentes.“ Chege = Csege, a Tisza balpartján levő ma is ilyen nevü helység; Nogbezermen talán Nagy-Böszörménynek ejtendő, s Hajdu-Böszörmény értendő alatta. Jerney ugyan Bihar vidékére határozza,[1] de azt hiszem, tévesen. A „magna via“ tehát az ezt a két várost összekötő ut lehetett.

1255. A vasvári káptalannak bizonyos birtokcserére vonatkozó 1255.-i oklevele[2]: „E conuerso uero idem Comes Barnabas similiter vniuersas porciones suas, quas dicebat se habere in possessionibus Mikche, Puclustelek, Laz, Dyenus et Santusy vocatis in partibus ultra Tychiam iuxta *Berykiou* cum omnibus vtilitatibus suis (et pertinencijs) vniuersis consimili modo reliquit prefato Comiti Paulo . . . perpetualiter possidendas.“ A Berykiou = Berettyóra vonatkozólag l. e dolgozat 11. lapját. (Anonymus XXVIII. fejezetének tárgyalása.) Az oklevélben emlitett Mikche = Micske; Puclustelek = Poklostelek; Laz = Vámos-Lázár, (vagy Szt.-Lázár) a biharmegyei margitai járásban a Berettyó baloldalán. — Emliti még a Berettyót a váradi káptalannak az egyedi monostor birtokai felett való védnökségét illető 1270.-i okirat.[3] Továbbá ugyancsak a váradi káptalannak egy birtokcserét tárgyazó 1278. évi oklevele:[4] „. . . in Fanchuka in concambium terrae eiusdem Fanchuka vocatae, iuxta *fluuium Berukio* situatae.“ Fanchuka ma Ér-Fancsika néven szintén a margitai járásban, Biharmegyében. — Végül III. Endrének a létai föld eladását tárgyazó 1291. évi bizonyitó oklevele,[5] amely szerint III. Endre király előtt Pál és több létai királyi tárnok „terram ipsorum Leta vocatam in comitatu Bihoriensi iuxta *Berkyor* existentem, que fuerat terra castri de Bulunduch“ a Gutkeled nemzetségből való Kozma fiának: Kozma comesnek eladják.

1257. A nagyváradi káptalannak a Chanád nemzetségbeliek közti osztályt foganatositó 1257. évi okirata a következő neveket emliti:[6] „Prima meta incipit ab oriente in loco, qui Kysmezewd dicitur iuxta *riuulum Derges* vocatum, vbi est terrea meta; . . . per predictam vallem Vlnozoun directe similiter ad occidentem vadit infra vsque *riuulum Kegek* vocatum, et postea

[1] I. m. 96. l.
[2] Árp. Uj Okm. VII. 413. l.
[3] Hazai Okmánytár VII. 124. l.
[4] Fejér: V. II. 475. l.
[5] Az oklevél rövid kivonatát közli Véghelyi: A galgóczi levéltár cimü cikkében. Századok 1876. 579. l.
[6] Árp. Uj Okm. VII. 475, 476. l.

per *riuulum Kegek* declinat ad aquilonem, et venit ad illum locum, vbi quedam antiqua via cadit in Kegek, et inde exit ad campum Zakadath vocatum, . . . eodem modo tendit versus aquilonem ad quandam vallem juncosam, que sasweolgy vocatur, vbi est terrea meta; adhuc per eandem vallem vadit ad aquilonem ad quandam aquam, que *Koppankwnek* nuncupatur, et exinde eodem modo uersus aquilonem transit campum Sumuzigeth vocatum, et venit iuxta flumen Crysij ad locum, qui Lopuhuslaz vocatur, vbi predictus campus Sumuzigethe per appropinguacionem Crysij et *Koppankwnek* valde constringitur, vbi mete terrarum predictarum Thelegd et Zabolch tam lignee quam terree terminantur. . . . per eundem meatum Crysij inter medios montes et alpes et peruenit ad illum locum vbi quidam riuulus, qui *Mehsedpothoka* vocatur, defluit in Crysium, et ibi terminatur meta in Crysio; et postea per riuulum predictum, qui *Mehsedpothoka* vocatur, exit in terram, et vadit per eundem *riuulum* ad locum, vbi idem *riuulus* diuiditur in duos ramos; et posthec super illum ramum eiusdem *riuuli*, qui est a parte orientis, vadit supra vsque ad quendam montem, qui Vamusrcze vocatur, vbi predictus *riuulus* terminatur."

Ortvay a Derges patakot a Sergesi viznek gondolja, amely a Szabolcs pataknak egy jobboldali mellékvize, a mező-telegdi járásban.[1] Kegek ugyanezen járásban a Kigyiki viz, a Sebes-Kőrös baloldali mellékfolyója, amely ma Szabolcsi-patak néven ismeretes. Kegek = Kigyik falu, Zakadath pedig Szakadát. A „magna via" a nagyvárad—kolozsvári országut. Szintén Mező-Telegd vidékén volt a harmadik itt emlitett patak, a Koppankwnek, valahol a Sebes-Kőrös baloldalán, de ennek helye már oly pontosan meg nem határozható, mivel mai hangzását nem ismerjük. S ugyanitt volt a Mehsedpothoka, melyet Ortvay Mély-Séd patakának olvas.[2]

IV. Bélának bizonyos per elintézését megerősitő 1259. évi okiratában ezt olvassuk:[3] „Primus terminis villae Nouo Pech incipit a puteo, qui *Cheguercuta* vocatur. . . Inde vadit versus Theutonicos ad *puteum Julakuta*, qui eodem modo sunt de Nouo-Pech, et inde descendit circumeundo ad villam Olaszfalva." Mindkettő Nagyvárad környékén, amint azt az oklevélben előforduló helynevek világosan mutatják. Olaszfalva a mai Várad- **1259.**

[1] I. m. I. 264. l.
[2] I. m. I. 518. l.
[3] Fejér: IV., II. 492. l.

Olaszi, az ugyanitt előforduló villa Várallya = Várad-Váralja, Nagyvárad déli része. A Pech szó neve meg talán a Pece szóban maradt fenn, mint a milyen nevü hely és patak e tájon ma is van. Jerney Csegör-kutá-nak ejti az egyiket,[1] Gula-kutá-nak a másikat.[2] Ez utóbbit azonban tévesen Baranyába teszi. Helyesebben talán Gyula-kútjá-nak volna ejtendő.

IV. Bélának az egri egyház birtokait és jogait megerősitő 1261. évi okirata a következő vizeket emliti: „... Poha-
nara, Tisza Keddi, et directa medietas Neusaeghaza voca- 1261.
tae, item Kevegyhaz, et Nagtelek vocatae, prope *Túrvicze* existentes, cum omnibus piscaturis, in *Túrvicze* existentes.“[3] Minthogy az oklevél világosan megmondja, hogy az itt elősorolt birtokok „in comitatu de Zonuck“ voltak, nagyon valószinü, hogy itt a Berettyó egy ágáról van szó. (L. e dolgozat 12. lapját.) Ennek tartja Jerney is, midőn az okiratban előforduló Kevegyhaz-at Túrkevé-nek mondja.[4] Neusaeghaz-at Nősa-egyház-nak ejti.[5] Ugyanebben az oklevélben: „... item villa Halász iuxta Krisium triplicem in Comitatu Chongradiensi cum duabus piscinis vicissim positis *Halasztoua*, et *Asvantou* vocatis, cum omnibus piscaturis in Crisio, et aliis locis piscationum infra suas metas existentibus.“[6] Ezen villa Halász, amelyről az oklevél szól, s amely valahol a Hármas-Kőrös partján volt, ma már nincs meg. Ennek területén volt a Halász-tava és Ásvány-tó nevü halas. Pontos helyét adni nem lehet.

Az ugyanezen oklevélben emlitett Hortubagyvizé-re vonatkozólag l. e dolgozat 21. lapját.

Ifjabb István királynak a Guthkeled nemzetségből
származott Kozma számára bizonyos birtokügyben kiállí- 1265.
tott oklevele emlit egy eret:[7] „... terras Neek vocatas, ... sitas iuxta *Eer* in comitatu Byhoriensi.“ — Ez az ér valahol Sarkad-Keresztur határában folyhatott, amelynek vidékén — tőle északnyugotra, — ma is megvan a Nyék puszta. A később emlitett másik ér már Szathmármegyében, Ragáld vidékén keresendő, amint az az oklevélben világosan megvan jelölve.

[1] I. m. 24. l.
[2] I. m. 47. l.
[3] Fejér: IV., III. 39. l.
[4] I. m. 72. l.
[5] I. m. 98. l.
[6] Fejér: IV., III. 40. l.
[7] Fejér: VI., II. 390. l.

IV. Bélának a nyúlszigeti apáczák számára kiállitott 1266. évi okiratában ezt találjuk:[1] „... item iuxta Titiam terram Buchur totaliter cum Titia et stagno nomine *Aron Morvajo;* terram Turba et Egenpha cum Titia et stagno, quod dicitur Wartako." — Az Aron Morvajo nevü mocsár, melyet Jerney Áron Morvájának, azaz Áron Morotvájának mond,[2] a Tisza mellett, Csongrád táján lehetett; helye azonban — ép ugy, mint a Buchur földé, — meg nem határozható. A Wartako mocsarat Ortvay egynek tartja a Wartow-val. Tehát a Vártó, Szeged határában. Jerney szerint a Kis-Tisza Szegednél.[3] — Ugyanez az oklevél emlit még egy folyót: „... item partem in terra Beregdu, et in fluvio, qui dicitur *Durha;* cum stagnis et piscinis," amely szintén Csongrádban lehetett a Tisza vizkörnyékében, de helyét közelebbről megmondani nem tudjuk. **1266.**

A váradi káptalannak az egyedi monostor birtokai felett való védnökségét illető 1270. évi okirata emliti a Berukio-t és a Humusouert.[4] (A Berukio-ról l. e dolgozat 22. lapját; a Humusouer-ről pedig a 11. lapot.) **1270.**

Szintén egy 1270. évi, — a budai káptalannak Onnus urnő rendelkezését tárgyazó — okiratban Berkyo folyóról olvasunk[5]: „Rofh ... iuxta *fluuium Berkyo existens...*" Ha Rofh alatt a mai Tisza-Roff értendő, akkor ez a Tiszának egy ere, vagy kiágazása lehetett. De lehet az is, hogy a Berettyót kell alatta értenünk, s ez esetben Roff nem a mai tiszaparti községet jelenti. **1270.**

A nagyváradi konventnek Chuztelek vitás határait tárgyaló 1271. évi bizonyitó oklevele idevonatkozó része igy szól:[6] „Prima meta incipit circa quandam viam magnam, per quam de Kereztzug itur uersus Cholch a duabus metis terreis antiquis prope quandam siluam a plaga septemtrionali, et iuxta eandem viam uadit ad plagam orientalem usque ad quendam *riuulum Zyler* dictum, iuxta quem ex plaga occidentali sunt due mete terree antique, et ibi relicta ipsa magna via in cursu eiusdem *riuuli Zyler* dicti declinat ad partem meridionalen quousque quidam *alter riuulus* seu alueus cadit in cursus eiusdem *riuuli Zyler* dicti, **1271.**

[1] Fejér: IV. III. 319. l.
[2] I. m. 6. l.
[3] I. m. 152. l.
[4] Hazai Okmánytár. VII. 124. l.
[5] Fejér: V. I. 85. l.
[6] Árp. Uj Okm. VIII. 375. l.

et ibi in cursu eiusdem *riuuli* declinat ad partem occidentalem, et uadit infra usque ad *clausuram Gergurjata* dictam, in cuius fine ex parte aquilonis sunt due mete terree antique, vbi relicto cursu ipsius *riuuli* uersus eandem occidentem uadit . . . ad quendam alium *riuulum Vassaner* dictum, et transeundo eundem riuulum ex plaga septemtrionali uadit ad duas metas terreas antiquas."

A rivulus Zyler valahoi a Berettyó és Sebes-Kőrös között folydogálhatott, ahol az oklevélben emlitett Komádi is van a Sebes-Kőrös jobb oldalán, a bal oldalán pedig Kereztzug, a mai Keresztszeg. A via magna alatt a vésztő-nagyváradi országút értendő. Choch helyét azonban nem tndom megmondani. Még kevésbbé lehet meghatározni az itt emlitett névtelen patakot — quidam rivulus, seu alveus. Ezen a tájon kellett lennie a Gergurgata — mai hangzás szerint talán Gergely-gátja — nevű clausurának, vagy gátnak is. Szintugy a Vassaner nevö pataknak, amelyről többe megállapitani szintén nem lehet.

Egy 1272.-i magyar levéltöredék a Kukurd — Jerney szerint[1] Kükörd — nevü vizet és halastavat emliti:[2] „Hen- 1272.
rik, Chizar fia, atyafiságos szetetetből, maga attyafiának, Abrámnak, Ponyth Gróf fiának, Kukurd nevezetü örökös földéből egy házhelyet és egy nemesi ülést ajándékoz *Kukurd vizéből* eredő *halastóval* együtt a' Váradi káptalan előtt." Ez a viz vagy Bihar-, vagy Szathmármegyében lehetett. Ebből a töredékből csak annyit tudunk meg, hogy a halastó a Kukurd nevü folyóból, vagy patakból kapta vizét.

A nagyváradi káptalannak bizonyos birtokcserét tárgyazó 1274. évi oklevele emliti Her fluviust.[3] (Erre vonat- 1274.
kozólag l. e dolgozat 11. lapját.)

A váradi káptalannak Kyssobenkye nevü folyóban levő malmot illető 1275. évi bizonyitó oklevele idevonaikozó része szól:[4] „. . . quod cum quemdam *fluuium Kyssobenkye* 1275.
vocatum, communiter possiderent, et in eodem fluuio dictus Myko in sua propria portione molendinum quoddam haberet." Ennek a folyónak, amelyet Jerney bizonytalanul Kis-sobenkée-nek ejt ki,[5] — helyét nem tudjuk pontosan megadni. Az oklevélből csupán

[1] I. m. 82. l.
[2] Fejér: VII. III. 71. l.
[3] Fejér: V. II. 227. l.
[4] Fejér: V. II. 280. l.
[5] I. m. 74. l.

annyi állapitható meg, hogy az a váradi káptalan területén, Biharmegyében volt.

A váradi káptalannak egy birtokcseréť tárgyazó 1278. évi oklevele emliti a Berettyót.[1] (L. e dolgozat 22. lapját.) 1278.

Ugyancsak a váradi káptalannak Chehy helység határaira vonatkozó 1284.-i bizonyságlevelében a következő adatokat találjuk:[2] „Cuius termini et mete sic sunt separate 1284. et distincte: A parte videlicet septemtrionali incipit apud quendam *fluuium Chorgue er* uocatum a quodam *fluuio Zakaler* vocato separatur, relinqnendo eisdem Petro et Gyok *ipsum fluuium* cum spacio terre ad latitudinem duorum iugerum existente et valente; a parte videlicet Zakal; deinde tendit cum eodem spacio uersus meridiem, et uenit ad quendam angulum *predicti fluuij*, ubi sunt quatuor mete ueteres terree; deinde uergit adhuc versus meridiem super metas ueteres se iungit ad quendam *fluuium Chokud er* nuncupatum, et ibi transiens vltra predictum *Chokud er* iuxta viam tendentem uersus Thothy sunt mete noue terree; deinde iuxta eandem viam pergit versus Chehkereky, vbi in angulo *eiusdem fluuij* versus Crisium sunt quatuor mete ueteres." Ugy a Chorgue er, — mely ma talán Csorgó-ér-nek hangzanék, — mint a Zakal er kétségtelenül a Sebes-Körös mellékvizei lehettek a mai Szakál község határában, a mező-keresztesi járásban, amely tájon kellett lennie Chehy = Csehi helységnek is. Hogy ugyanitt volt az emlitett harmadik patak, vagy ér, a Chokud er is, az oklevél tartalmából kivehető. Thothy és Csehkereky helyét nem ismerem.

Márton váradi őrkanonoknak Zoloch számára kiállitott 1288. 1288. évi okiratában *Heuyo fluvius*-ról szól.[3] Ugyanezt találjuk a váradi káptalannak bizonyos viszályt illető 1291. 1291. évi bizonyitó oklevelében.[4] Ez a folyó — mai kiejtéssel Hévjó — Biharmegye bihari járásában, a Hajó mellett elfolyó s Nagyváradnál a Sebes-Kőrősbe szakadó melegvizű, télen többnyire be sem fagyó Pecze.

III. Endrének a létai föld eladását tárgyazó 1291. évi 1291. bizonyitó oklevelében a Berettyó neve van emlitve.[5] (L. e dolgozat 22. lapját.)

[1] Fejér: V. II. 475. l.
[2] Árp. Uj Okm. XII. 422. l.
[3] Hazai Okm. 109. l.
[4] Hazai Okm. 124. l.
[5] Rövid kivonatban: Századok. 1876. 579. l.

Szintén emliti a Kőrösnek két mellékvizét a budai káptalannak III. Endréhez intézett 1295. évi jelentése:[1] „. . . post hoc ipsum pratum Balatun dictum transit vltra ad orientem, et ibi in terra arabili essent eciam due mete terre; abhinc autem eo modo eundo circa *Gamother* dictum circa a parte occidentali essent eciam due mete terre, vbi post hec prefatus Pethe, filius Theodori super quandam particulam terree Kamawlth vocatam inter ipsam *Kamawlther* et inter Hidus a parte orientali existentem suam esse asserendo; deinde circa ipsum *Kamawlther* supra eundo versus villam Gerla in capite Teluklabreth dicti a parte septemtrionali est eciam vna meta terrea; et postea versus ipsam villam Gerla ipsa terra efficitur omnino pratum; postea peruenit ad *Kerthwelerthew* dictum, ipsum *Kerthweler* transit, et reuertitur ad partem occidentalem ad quoddam pratum Kwzepreth vocatum. . .“ 1295.

A Gamother, Kamawlther, a mai kiejtés szerint talán Kamutér, a békésmegyei Kamut puszta vidékén, Békéstől délnyugotra, a békési járásban folydogálhatott. Terra Kamawlt nem egyéb, mint a Kamut-puszta. Hidus neve talán a Békéstől észak-nyugatra levő Hidashátban maradt fenn; Gerla pedig ma is e néven ismeretes puszta Békés-Csaba és Doboz közt. A másik itt emlitett ér, a Körtvély-ér, az előbbitől dél-keletre, Gyula haiárában folyt valahol a Fehér-Kőrösbe. Kwzepreth = Középrét (?) helyét nem ismerem. Valahol Kondoros és Békés közt esett az emlitett pratum Balatun, mely vizenyős, szittyós legelő, vagy rét lehetett, amint a névből erre következtethetni.

Emlit a váradi káptalannak egy 1296. évi bizonyitó oklevele egy névnélküli halastavat[2] „ . . . ipsi filii Comitis Drug memoratam possessionem eorum Thulugd nominatam similiter cum suis utilitatibus, ecclesia scilicet in honore Beati Jacobi in eadem possessione constructa, et *piscina*, ac pertinencijs quibuslibet, sub hijsdem metis et terminis quibus eadem terra ab antiquo limitata fuit et possessa, predicto Petro filio Luka . . . dederunt.“ 1296.

Minthogy az oklevél szerint e halastó Thulugd, azaz Telegd birtokához tartozott, helyét a biharmegyu központi járásában Mező-Telegd körül kell keresnünk, a Sebes-Kőrös mellékén.

Fel kell még emlitenem végül a Váradi Regestrumnak egy

[1] Árp. Uj Okm. XII. 575. l.
[2] Árp. Uj Okm. X. 248. l.

idevonatkozó részét, amely bihari nádasokról szól. De hogy közelebbről mindez mely területre vonatkozik, meg nem állapitható. A benne emlitett két sziget, Myske és Fecel neve fel nem ismerhető. Nagyon valószinünek tartom azonban, hogy a Sebes-Kőrös menti Kis-Sárrét valamely darabjáról van szó Csökmő, Komádi, Zsadány és Vésztő között. A Regestrumnak ez a része igy szól:[1] „. . . de arundineto et insulis et paludibus et locis piscacionis" . . . . . „de arundineto, in arundinibus et locis piscacionum," . , . „sed de insulis tantum due, scilicet insula Myske et Fecel, que uidelicet in interiori parte sunt arundineti predicti Joannis, esset et Bichoriensium alie uero insule, que in exteriori parte arundineti sunt, filiis Buctionis attinerent, in premittendis autem extraneis ad percipiendum aliquem usum de arundineto sic commune ius et equale haberent, ut neutra predictarum uillarum plures de aliis uillis, sine consensu relique, ad sumendum aliquid de arundineto permittendi fas haberet."

Ezek tehát azok az adatok, amelyeket e vidék vizeire vonatkozólag összeszedtem. Jól tudom, hogy dolgozatom nem teljes, hogy hiányai vannak, s hogy nem található meg benne mind az az adat, ami ezekről a vizekről már eddig előkerült. De gátoltak ebben egyrészt a kezdet nehézségei, amelyeket a feladat megoldásában le kellett küzdenem, másrészt a körülmények, amelyek a források egy részét hozzáférhetetlenné tették. Azonban azt hiszem, hogy igy sem végeztem hiábavaló munkát, s legalább megvetettem az alapját olyan dolgozatnak, melyet későbbi javitásokkal, s pótlásokkal tökéletesebbé tehetek.

---

[1] Endlicher: Mon. Arp. 713. l.